

А. Р. МУРАШКА

БЕЛАРУСКАЯ МЕТЭАРАЛАГІЧНАЯ ЛЕКСІКА

Метэаралагічныя з'явы і паняцці, звязаныя з імі, абазначаюцца як спецыяльнымі, тэрміналагічнымі словамі, так і шырокаўжывальнымі лексемамі, што абумоўлена сферай іх выкарыстання.

На фоне літаратурнай метэаралагічнай лексікі выступаюць народныя словы, якія нярэдка выражаюць дадатковыя семантычныя адценні, з'яўляюцца выразнымі трапнымі назвамі пэўных метэаралагічных з'яў і сведчаць аб назіральнасці і блізкасці да прыроды тварцоў і носьбітаў гэтых слоў.

У склад метэаралагічнай лексікі ўключаны не толькі ўласна метэаралагізмы, якія непасрэдна выражаюць пэўнае метэаралагічнае паняцце, — *дождж, гром, туман, вецер, снег, мароз, лёд, крыга* і да т. п., але і словы, апасродкавана звязаныя з метэаралагічнай лексікай, якія называюць пэўныя прыкметы, стан, дзеянне і ў спалучэнні са словамі першай групы таксама выконваюць ролю метэаралагізмаў, дапаўняючы іх семантыку: *дуць, веяць, усхадзіцца (пра вецер), ліць, пайсці, нахапіцца, капць, крапіць; дробны, буйны, марудны, надакучлівы (пра дождж)* і інш.

Адны дыялектныя назвы метэаз'яў нічым не адрозніваюцца ад літаратурных лексем з той жа семантыкай: *хмара, дождж, град, бура, навальніца, снег, лёд, мароз* і інш.

Другія ж адрозніваюцца фанетычна пры аднолькавай структуры і семантыцы: *іней — віня, імжа — імга, пасмурны — пахмурны, воблака — болака, аблачына — балачына* і інш. (да ліку фанетычных адносяцца і адрозненні акцэнталагічнага плану: *хобладна — халодна — халадно, іней — інэй, пахмурны — пахмурны, воблак — аблók, пэрун — прыўн* і інш), граматычна: *воблака — воблак, завея — завій*; альбо структурна: *замаразкі — прымаразкі, вясёлка — вясёлуха, лівень — залева — улева, імжа — імжака — імжачка, непагода — непагодзь — нягодзька, цеплыня — цяпло — цепль* і інш.

Больш цікавай з'яўляецца група народных слоў, якія ўсім сваім гукавым комплексам супроцьпастаўлены семантычна-адэкватным літаратурным лексемам (*маланка — бліскавіца — зіхавіца, мяцеліца — круцеліца — кудаса, слата — халепа*), альбо дыялектныя лексемы з пэўнымі семантычнымі зрухамі: дадатковымі адценнямі, дэталізацыяй асноўнага значэння і да т. п.: *пазёмка, круцеліца, крутавея, зазімак, адзімак*.

Асаблівую ўвагу прыцягваюць тыя народныя словы, якія не маюць сінанімічных паралеляў у літаратурнай мове, дзе тыя ж паняцці выражаюцца апісальна альбо словаспалучэннямі: *галутвы, галашчок, сухаветрыца, ветраніца* (гл. ніжэй) і інш.

Пералічаныя асаблівасці і адзакі народных лексем у супастаўленні з літаратурнымі спрыялі ўтварэнню ў беларускай метэаралагічнай лек-

сіці даволі багатай сінаніміі ў розных семантычных разрадах слоў. Для абазначэння стану атмасферы ў пэўным месцы ў пэўны час ужываюцца назвы *надвор'е, пагода*. Яны пашыраны як у народнай, так і ў літаратурнай мове. У навуковым стылі пераважна ўжываецца першая лексема. Лексема *пагода* можа ўжывацца з больш вузкай семантыкай, менавіта абазначаць добрае надвор'е: *зрабіць за пагодай, скасіць у (за) пагоду, заўтра будзе пагода* і да т. п. У такім жа значэнні, г. зн. 'добры, спрыяльны (у адносінах надвор'я)' выступаюць і прыметнікі *сонечны, ясны, пагодны, пагодлівы, пагожы* ў спалучэнні з пэўнымі назоўнікамі: *сонечны дзень, яснае надвор'е, пагодная раніца* і да т. п. З іх толькі слова *пагожы* не фіксуецца слоўнікамі літаратурнай мовы. Для назвы дрэннага надвор'я існуе больш лексем, з якіх пераважаюць аднакарэнныя ўтварэнні: *непагадзь, непагода, нягода, негадзь, негадзіна, нягодзька, нянасце, мрака, мразь*. З іх два першыя словы належаць літаратурнай мове, астатнія ўжываюцца ў гаворках.

Для абазначэння высокай тэмпературы паветра, нагрэтага ўлетку сонцам, існуе цэлы рад слоў, аб'яднаных агульным значэннем, але якія адрозніваюцца аб'ёмам выражанага паняцця, ступенню праяўлення прыкметы, дзесяня (іх можна аднесці да колькасна-паняццёвых сінонімаў): гэта назоўнікі *гарачыня, гарач, спека, спякота, пекла, жара, жарышча, жарота, вад, сквар*; прыметнікі *гарачы, спякотны, спякотлівы, някельны, вадны, вадлівы* (аб сонцы, сонечных праменнях, аб паветры, часе дня, года і да т. п.); безасабовыя дзеясловы *прыпякае, пячэ, смаліць, скварыць*. Гэтыя словы адрозніваюцца не толькі адцэннямі значэння, але і стылістычнай афарбоўкай і сферай выкарыстання. Тэрытарыяльна абмежаваны лексемы *жара, жарышча, жарота, вад, сквар, спякотлівы, вадны, вадлівы*. Астатнія належаць літаратурнай мове. *Гарачыня*, якая суправаджаецца працяглай адсутнасцю ападкаў, выражаецца аднакарэннымі назвамі *засуха, засуш, суш, сухмень*. Гэты ж стан надвор'я перадае і безасабовы дзеяслоў *сушыць*. Семантычна бліжэй з'яўляецца і назоўнік *бяздожджыца*. Для абазначэння гарачага вільготнага надвор'я (звычайна перад дажджом, навальніцай) ужываюцца назоўнікі *духата (духота), духмень, задуха, парнасць, вад (вада)*. Літаратурнымі з'яўляюцца лексемы *духата, парнасць*, з якіх часцей ужываецца першая. Астатнія належаць толькі дыялектнай лексіцы. Той жа стан надвор'я перадаюць і безасабовыя-прэдыкатыўныя словы *душна, парна, вадна (вадліва)*, а таксама прыметнікі *душны, задушлівы, парны, вадны (вадлівы)* у спалучэнні з пэўнымі назоўнікамі (*надвор'е, дзень* і інш.).

Вялікая маса згусцелай вадзяной пары ў атмасферы называецца словам *воблака (воблак, аблók, аблак, бóлак), хмара (хмура, хмарыска), туча, туляг, пама, памяг (памег), навісь*. Гэтыя назвы адрозніваюцца не толькі гукавым комплексам (ці нязначнымі фанетычнымі зменамі, якія, праўда, не абумоўлены асаблівасцямі сістэмы пэўных гаворак) і граматычнымі адзнакамі (катэгорыяй роду), але і семантычна. Як правіла, лексемай *воблака* абазначаецца невялікая, нязначная колькасць згусцелай вадзяной пары, якая неабавязкова выпадае ў выглядзе дажджу ці граду; *хмара* ж звычайна нясе ападкі. Дыялектныя назвы *туча, туляг, пама (памяг, памег), навісь* раўназначны назоўніку *хмара*. Аднак у гаворках лексемы *воблака* і *хмара* могуць быць семантычна-адэкватнымі, праўда, пэўную ролю пры гэтым адыгрываюць прыметнікі-азначэнні, якія дапаўняюць, удакладняюць значэнне назоўнікаў: *Сунецца вялізны палаваны воблак — дождж будзе, альбо град*. Дэрыватыўныя ўтварэнні вядомы не ад усіх назоўнікаў названага сінанімічнага раду: *воблачны, бязвоблачны, хмарны (хмурны), бяхмарны, пахмурны, хмарыцца (хмурыцца), захмарыцца* (пакрыцца хмарамі) і дыялектнае *тучыцца* (роўназначнае дзеяслову *хмарыцца*).

Атмасферныя ападкі, выпадаючы з хмар (воблакаў) у выглядзе кропель вады, абазначаюцца лексемай *дождж*, якая семантычна дапаўняецца адпаведнымі прыметнікамі: *доўгатэрміновы, зацяжны, надакуч-*

лівы, праліўны (заліўны), вялікі, малы, буйны, дробны, марасячы, абложны, завальны, грыбны, сляпы, цыганскі. Апошнія тры прыметнікі з назоўнікам *дождж* утвараюць устойлівыя словазлучэнні, якія ўжываюцца ў гутарковай мове і маюць дадатковае значэнне, менавіта, 'дождж пры яркім святле сонца'. Семантыка слова *дождж* удакладняецца і дзеясловамі: *ісці, падаць, цячы, капаць, крапаць, крапіць, пырскаць, сыпаць (сыпацца), сеяць (сеяцца), расіць, церусіць, імжэць, імлець, марасіць, мразіць, мрачыць, матрашыць, шамацець, шамнуць, сячы, дзюрыць, дзюжыць, цураліць, смаліць, нахапіцца, атабраць, жарнуць*, якія адрозніваюцца не толькі сферай выкарыстання (літаратурная мова ці дыялекты), але і семантыка-стылістычна, выражаючы паняцці рознага аб'ёму, розную інтэнсіўнасць дзеяння, працягласць, нечаканасць і да т. п. Для назвы вельмі дробнага дажджу існуе цэлы рад слоў, большасць з якіх — аднакарэнныя ўтварэнні: *імжа (імга, імгла), імжэлы, імжака, імжачка, мігла, жэмжа, морась, пацяруха* (фанетычныя змены асобных лексем не абумоўлены асаблівасцямі гукавой сістэмы гаворак). З іх літаратурным з'яўляецца толькі першае. Моцны праліўны дождж таксама мае спецыяльныя назвы: *лівень, залева (улева), лея, аплава, палой*. Безасабовы дзеяслоў *задажджыць* абазначае надыход дажджлівага надвор'я. Атмасферныя ападка ў выглядзе невялікіх ледзяных шарыкаў паўсюдна называюцца *градам*.

Атмасферная з'ява, якая праяўляецца ў выглядзе бурнай непагоды з грывотамі і маланкай, называецца *навальніцай, навалай, гразою, хуртавінай*, а таксама словаспалучэннямі *навальнічны* альбо *навальны дождж*. Разрад атмасфернай электрычнасці ў паветры мае літаратурную назву *маланка*, якой у гаворках сінанімічны *маладня, бліскавіца (бліскайка), зіхавіца*. Гэтае ж значэнне выражаецца і радам дзеясловаў: *бліскаць, зіхацець (зіхаць), успыхваць, палыхаць, зыркаць, шугаць, паліць*, якія могуць выступаць альбо ў спалучэнні з вышэйадзначанымі назоўнікамі, альбо як безасабовыя. Словы адрозніваюцца семантычнымі адценнямі пры агульным лексічным значэнні. Напрыклад, *паліць, шугаць* звычайна ўжываюцца, калі гаворыцца пра вялікую маланку, якая ўспыхвае раз-пораз. Імгненныя светавае ўспышка на небе без гromу, наглядаемая ўначы альбо вечарам, называецца *зарніцай і заранкай* (апошняя толькі ў гаворках). Грукат і трэск, якія суправаджаюць разрад маланкі, маюць некалькі назваў: *гром, грывоты, грывенне, пярун (перун)*. Гэтыя словы некалькі адрозніваюцца сваёй семантыкай: *гром* — грукат, які суправаджае маланку ў час навальніцы, *грывоты* — гэта раскаты гromу, *пярун* — удар гromу. Дыялектызм *грывенне* раўназначна літаратурнаму *грывоты*. Семантычна-адэкватнымі з'яўляюцца дзеясловы *грывець, грукатаць (пра гром)*. Блізкія па значэнню дзеясловы *ўдарыць, біць, страляць, паліць, смаліць* (аб пяруне, гromе) належаць літаратурнай мове і адрозніваюцца аб'ёмам выражанага паняцця, экспрэсіўна-стылістычнай афарбоўкай: *страляць, паліць, смаліць* — больш экспрэсіўныя і часцей ужываюцца ў гутарковай мове.

Літаратурныя лексемы *вясёлка, радуга* і дыялектныя *вяслуха, райдуга, тэнча, смок (цмок)*, а таксама словазлучэнне *божы пояс* (паяс) абазначаюць рознакаляровую дугападобную паласу на небе ў час дажджу, калі свеціць сонца. Паўсюдна *расой* называецца атмасферная вільгаць, якая асядае пры ахаладжэнні дробнымі вадзянымі кроплямі. Кропля расы — *расіна, расінка*. Дзеясловы *падаць, выпадаць, садзіцца* таксама могуць выступаць як сінонімы на падставе агульнага значэння 'ўпасці на зямлю (аб атмасферных ападках — у даным выпадку аб расе ці тумане)'. Супрацьлеглае значэнне выражаюць словы *высахнуць, апасці, абутрыць* (аб расе), з якіх апошнія — дыялектызм.

Непразрыстае паветра, насычанае вадзянымі парамі, называецца *туманам, імглою (мглою), міглою, млою, навіссю*. Усе гэтыя словы, акрамя двух першых, дыялектна абмежаваныя. Гаворкам вядома і безасабова-предыкатунае слова *мляно* ў значэнні *тумана*. Агульнае значэнне — 'зацягнуты імглою, туманам' — характэрна для прыметнікаў *асмуг-*

лы, асмужаны, туманны. Дзеяслоў *туманіцца* мае значэнне 'засцілацца туманам'. Туманнае надвор'е перадае і назоўнік *туманнасць*. Прыметнікі *густы, цяжкі, лёгкі, празрысты* і дзеясловы *пускацца, падаць, слацца, падывацца, развейвацца, раставаць* і інш. у спалучэнні з назоўнікам *туман* дапаўняюць яго значэнне, выражаючы пэўны стан надвор'я.

Паніжэнне тэмпературы паветра перад надыходам зімы выражаюць дзеясловы *халадзіць, захладзіць, пахладаць, зазібіць* (апошні толькі ў гаворках). Агульнае значэнне 'нізкая тэмпература навакольнага асяроддзя (паветра)' уласціва словам літаратурнай мовы *холад, халадзіна, халадэч, халадзішча* (суфіксальныя ўтварэнні належаць гутарковай мове) і дыялектызмам *сцюжа (стужа), стынь*. Тое ж паняцце выражаюць прыметнікі *халодны, сцюдзёны (студзёны), зімны* (акрамя першага ўсе дыялектна абмежаваныя) і безасабова-прэдыкатыўныя словы *халадна (халадно), сцюдзёна (студзёна), зімна, здараво*.

Дзеясловы *падмерзнуць* і *падшэрхнуць* (*зашэрхнуць, зашорхнуць*) абазначаюць — 'пакрыцца тонкім пластом лёду (пра ваду, мокрую зямлю і да т. п.)'. *Падшэрхнуць* ужываецца і як раўназначнае дзеяслову *падсцюць* (пра зямлю, глебу). Лёгкі ранішні мороз увосень ці вясной абазначаюць літаратурныя і дыялектныя назвы *замаразкі, прымаразкі*. У гаворках ёсць і семантычна-дыферэнцыраваныя лексемы: *зазімак* (замаразкі на пачатку зімы) і *адзімак* (у канцы зімы, напрудвесні). Моцныя зімовыя халады ў народнай мове маюць рад назваў, якія адрозніваюцца аб'ёмам выражанага паняцця і сферай ужывальнасці: *мароз, маразья, склюд, скавыш, пяхун, траскун*. Літаратурнай мове належыць толькі першая лексема. Гаворкам вядомы цікавыя словы *галашчок, галуты* (*галуты*), якія абазначаюць непакрытую снегам зямлю, скаваную марозам, альбо мороз пры непакрытай снегам зямлі. Вялікія зімовыя халады могуць абзначыцца і словазлучэннямі, у якіх значэнне назоўніка *мароз* семантычна дапаўняецца прыметнікамі *моцны, вялікі, ядраны, сядравы, здаровы, зыркi, траскучы, пяхучы* і інш. Надыход халадоў, марозаў выражаецца агульнанароднымі дзеясловамі *падмарозіць* і *пачацца, наступіць, надыйсці, ударыць, даць*, якія семантычна збліжаюцца на падставе агульнага значэння 'пачацца (аб з'явах прыроды, халадаў)'. Для слоў *ударыць, даць* характэрна дадатковае адценне значэння — пачацца раптоўна, нечакана, з сілаю. Узмацненне, павелічэнне марозу перадаецца дзеясловамі *бярэ(цца), мацуе, крапчэе, цісне, крэпіць, трашчыць, пячэ, скварыць, смаліць, злучэ(цца), ярыцца*, большасць з якіх ужываецца ў гутарковай мове і мове мастацкай літаратуры дзякуючы іх эмацыянальна-экспрэсіўнай афарбоўцы. Атмасферныя ападкі ў выглядзе белых камячкоў, якія з'яўляюцца крышталікамі лёду, а таксама сучэльная маса гэтых ападкаў, пакрываючая зямлю зімою, паўсюдна называецца *снегам* (асобная пушынка, крышталік снегу — *сняжынка* (*сняжына*), аднак існуюць назвы, удакладняючыя гэта паняцце, менавіта: *пароша* — першы снег, *вокідзь* — густы мокры снег у выглядзе камячкоў, *шрот, крупа, сечка* (з сінтаксічна-абумоўленым значэннем) — дробны, калючы, заледзянелы снег. Значэнне назоўніка *снег* дапаўняецца і значэннем прыметнікаў, якія спалучаюцца з ім: *мяккі, рыхлы, пушысты, рассыпчаты, соўкі* (у адносінах да незляжалага снегу, прычым *рассыпчаты, соўкі* — яшчэ і да падмёрзшага, часам у выглядзе ледзяных крупінак снегу), *сухі, калючы, мокры, мездраваты* (падобны да мяздры — аб падталым, рыхлым снезе), *набражлы* і інш. Дзеясловы *ісці, падаць, сыпаць (сыпацца), кружыць, ляпіць, валіць, сячы, ваяцца* (пра снег) па-рознаму перадаюць асаблівасці снегападу. Словам *ляпіць* карыстаюцца тады, калі гаворыцца пра вялікі, часцей мокры снег у выглядзе камячкоў; *валіць* — пра густы мокры снег, які ідзе доўгі час; *сячы* — пра дробны заледзянелы снег, які суправаджаецца парывамі ветру; *кружыць* — ціха, спакойна падаць — пра мяккі, пушысты снег.

Надзвычайна багаты рад назваў, аб'яднаных агульным значэннем 'снежная бура': літаратурным словам *завіруха, завея, мяцеліца, замець, віхура, бура, буран* у гаворках супрацьпастаўлены лексемы *ўюга, пазём-*

ка, дзя, дуйка, пульга, шарга, круцеліца, крутавея, снежавей, кура, кудаса, хвіліца, сіпуга, часткова супрацьпастаўлены — *вёя, завій, мятлюга*. Гэтыя словы не толькі выражаюць асноўнае паняцце, але і дыферэнцыруюць яго, перадаюць характар праяўлення данай з'явы, напрыклад: *кура, пазёмка* — не проста снег з ветрам (буран) і г. д. Кучы снегу, намененыя ветрам, маюць у беларускай мове семантычна-раўнацэнныя назвы *гурба, гура, гурлак, сумёт, сувей*, з якіх *гура, гурлак, сувей* — толькі ў гаворках, як і *курган* у значэнні 'вялікая гурба'. Тоесамі па значэнню з'яўляюцца літаратурныя назвы зледзенелай коркі на паверхні снегу *шарпак і шарон*. Апошняя ў гаворках мае фанетычныя, дакладней лексіка-фанетычныя варыянты, не абумоўленыя фанетычнай сістэмай гаворака: *шарэн, шоран, шарос, сярэн, сярэн, серна, сарун*. Некранутае снежнае покрыва называецца *цаліком* альбо *цальнікам*. Від атмасферных ападкаў у выглядзе ледзяных крышталаў, якія асядаюць на паверхні ахалоджаных прадметаў і па форме нагадваюць сняжынкі, у беларускай мове мае рад сінанімічных назваў *іней, віня, шэрань, шаць, мароз, намаразь, навісь*. Літаратурнымі лічацца лексемы *іней, шэрань, намаразь*. Што датычыцца слова *мароз*, то ў даным значэнні яно з'яўляецца семантычным дыялектызмам.

Пацяпленне надвор'я ўзімку, якое суправаджаецца раставаннем снегу, лёду, перадаецца назвамі *адліга (адлега), водцепель, растароп* (першая — літаратурнае слова, астатнія — дыялектыя). Пашыраная ў народнай мове лексема *адліга* мае шэраг словаўтваральных і лексіка-фанетычных варыянтаў: *адлежка (атлежка), атліга (атлега), атлыга, вотліг*. Тое ж значэнне выражаюць прыметнікі *адлежны (адліжны)* і *мяккі, цёплы (аб надвор'і ці ветры зімою)*. Першы мае больш вузкае значэнне — характарызуе пэўны стан надвор'я толькі ў зімовы перыяд; астатнія — у любы час года. Падобнае значэнне маюць і дзеясловы *адлегчы, адлігнуць, адпусціць* (апошні пашыраны ў гутарковай мове, *адлігнуць* — дыялектнае ўтварэнне). Агульнае значэнне — ператварыцца ў вадкі стан (пра снег) — аб'ядноўвае дзеясловы *раставаць (адтаваць), падтайваць, пускаць (распускаць), зганяць, сходзіць*. Аднак гэтыя словы адрозніваюцца ў колькасна-паняццёвых адносінах, выражаюць паняцці рознага аб'ёму: *падтайваць* выражае непаўнату дзеяння (блізкае значэнне мае і дзеяслоў *пускаць*), тады як *зганяць, сходзіць* абазначае зусім растаць. Ледзяны асадак на паверхні зямлі, дрэвах, правадах, які паяўляецца ў час ці пасля адлегі, у літаратурнай мове носіць назву *галалёд (галаледзіца)*. У дыялектах ёй супрацьпастаўляюцца безафіксныя і суфіксальныя ўтварэнні ад дзеяслова *абліваць*: *абліў, аблой, аблівень, абліваха; вобліў, вобліўя, вобліўкі*, а таксама блізкія па значэнню *склізота, слізгата (сліската), слізгота, слізгоце, слізгацеча, слізговіца*.

Як назвы сырога халоднага надвор'я з дажджом альбо мокрым снегам ужываюцца сінонімы-дублеты *слота (слата), золь, золкасць, хлюпота*, астатнія належаць тым ці іншым гаворкам. Блізкі па значэнню і прыметнік *азызлы* — *азызлая зіма (мокрая, нядобрая)*. Словазлучэнню *мокрае надвор'е* ў гаворках адпавядаюць лексемы *макрата, макрэдзё, макроць, макрэча*. Семантычна блізкімі з'яўляюцца спалучэнне *гнилое надвор'е* і назоўнік *гниллё (гниллё, а не надвор'е)*. Блізкім па значэнню са словам разгледжанай групы з'яўляецца і рад слоў *сыры, вільготны, золкі, волкі (вогкі, воглы, волкаваты), ёдкі*, абазначаючых сырое халоднае надвор'е з туманам і імглой (прамозглае надвор'е); тое ж значэнне ўласціва безасабова-прэдыкатаўным словам *сыра, вільготна, золка, волка, едка* і назоўнікам *сырасць, вільгасць, волкасць (волгасць), ёдкасць*.

Рух патоку паветра ў гарызантальным напрамку ў агульнанароднай мове называецца *ветрам*. Сінанімічнае яму *ветравей* належыць традыцыйна-паэтычнай лексіцы. Вялікі, моцны вецер абазначаецца аднакаранёвымі словамі *вятрышча, вятруга, вятрэча, вятрыска* (апошніе ў гаворках). Дарэчы, у мастацкай літаратуры адзначаны выпадкі, калі лексема

ветрыска ўжываецца ў тым жа значэнні, што і *ветрык*. У народнай мове ёсць і спецыяльныя лексемы для назвы моцнага ветру — *шаргалом*, *шарга*, якія семантычна збліжаюцца са словамі *бура*, *буран*, *ураган* (*ураган* — вельмі моцны вецер разбуральнай сілы). Парывісты кругавы рух ветру выражаюць назоўнікі *віхор*, *віхр*, *віхура*. Апошні ўжываецца яшчэ і як сінанімічная назва да слоў *буран*, *завіруха*. Моцны віхор, які ўздымае слуп вады, пылу, пяску, мае спецыяльную назву *смерч*. Моцны халодны вецер у гутарковай мове называюць *сіверам*, у гаворках у гэтым значэнні ёсць слова *буй* (пар. літ. значэнне гэтага слова — адкрытае месца, даступнае вятрам). Дыялектызм *гліца* — цёплы веснавы вецер — у літаратурнай мове адпаведнай назвы не мае: гэтае значэнне звычайна перадаецца словазлучэннем. Сухі гарачы вецер акрамя літаратурнай назвы *сухавей*, якая пашырана і ў гаворках, мае яшчэ і дыялектныя — *цяпляк*, *сухаветрыца*. Ветранае надвор'е ў гаворках мае спецыяльнае абазначэнне *ветраніца*, у літаратурнай мове раўназначным яму з'яўляюцца безасабова прэдыкатыўнае слова *ветрана* і словазлучэнне *ветраная пагода* (*надвор'е*). Значэнне назоўніка *вецер* дыферэнцыруецца, дапаўняецца і ўдакладняецца шматлікімі прыметнікамі і дзеясловамі: *халодны*, *студзёны*, *цёплы*, *гарачы*, *сухі*, *вільготны*, *адлежны*, *калючы*, *рэзкі*, *ледзяны*, *парывісты*, *ураганны*, *мяцельны*, *нізавы*, *марскі*, *пустынны*, *зімні*, *веснавы*, *летні*, *асенні*, *усходні*, *заходні*, *пайночны*, *пайднёвы*; *пачацця* (*усцацця*), *нахапіцца* (пачацця нечакана, раптоўна), *усхадзіцца* (пачацця з сілай — пра моцны вецер) і да т. п. Адсутнасць ветру выражаюць прыметнікі *бязветраны*, *зацішыны*, *спакойны* ў спалучэнні з адпаведнымі назоўнікамі, аднакарэнныя з імі безасабова-прэдыкатыўныя словы і назоўнік *бязветранасць*.

Аб багаці народнай метэаралагічнай лексікі сведчыць шырокая сінанімія, цікавыя народныя ўтварэнні, вялікая ступень дэталізацыі паняццяў. Многія народныя метэаралагізмы з'яўляюцца больш выразнымі назвамі ў параўнанні з літаратурнымі словамі з прычыны сваёй матываванасці: *скавыш*, *пяхун*, *траскун*, *абутрыць*, *навісь*, *крутавея* і інш. Пагэтам у яны шырока выкарыстоўваюцца ў мастацкай літаратуры, як у празаічных, так і паэтычных творах.

Н. П. АНТРОПОВ

К ВОПРОСУ ПРАСЛАВЯНСКИХ НАИМЕНОВАНИЙ ПТИЦ В ЛЕКСИКЕ БЕЛОРУССКОГО ЯЗЫКА

Во многих работах как общеславянского характера, так и более узких направлений, можно встретить утверждение, что основу наименований птиц в славянских языках составляет праславянская лексика. Сравнительно подробный список этих праславянских названий был в свое время составлен Л. А. Булаховским¹ и включил в себя около 80 орнитонимов. К ним необходимо еще добавить 15—20 наименований, проанализированных другими авторами. Между тем даже родов птиц на славянской территории известно много больше. Сам характер жизни и хозяйственной деятельности древних славян способствовал строгой дифференциации названий родов животных и птиц. Можно утверждать, что праславянских названий птиц в лексике даже отдельного славянского языка должно быть не менее ста. Среди белорусских орнитонимов нами выявлено таковых 136 из более чем 700 зафиксированных картотекой, или 18,1 % общего числа наименований. Определяя праславянские названия птиц, мы опирались на известную методику, разработанную О. Н. Трубачевым, основанную на следующих критериях: формально-словообразовательном, семантическом, ареальном и историческом. При этом учитывалось также мнение нашего ведущего этимолога, что «современное исследование считает наиболее актуальным выявление этимологических соответствий и параллелей, представленных целыми словами в славянских языках; выявление, далее, родственных форм и цельнолек-